

Mit jelent RDA-kompatibilisnek lenni?

A címben feltett kérdést nem egyszer szegezték már az RDA hazai átültetéséért felelős (RDA-HU) munkacsoport¹ tagjainak, és mi valamennyiszer igyekeztünk a saját vízióknak megfelelő válasszal előrukkolni. Kapóra jött ugyanakkor az RDA fejlesztőinek a témában megfogalmazott, az RDA Toolkiten belüli publikálásra szánt munkaanyaga², amely az elképzeléseinkkel egybevágó, egyben „hivatalos” ismertetése az RDA-kompatibilitás ismérveinek.

Tárgyszavak: bibliográfia; katalogizálás; szabályzat

Helyzetjelentés

2019 áprilisában az RDA (*Resource Description & Access = Forrásleírás és -hozzáférés*) szövegének addig folyamatosan végzett revíziója leállt, megjelent a stabil angol nyelvű változat, amely tartalmazza az értékszótárakat, elemkészleteket, entitás- és elemfejezeteket és az általános bevezetést szolgáló részeket. Ezzel előállt az a szövegkorpusz, amely kiindulási alapként szolgálhat a fordításokhoz, elkészítendő alkalmazásprofilokhoz, nemzeti szabályzatokhoz stb.

A szöveg stabil, de még változhat: főként kisebb szerkesztési módosításokról (elírások és nyilvánvaló hibák javítása, a fogalmi konzisztencia erősítése, fordítást támogató újrafogalmazások) lehet szó. A stabilizálódás önmagában nem jelenti a hivatalos új RDA Toolkit elindulását. Az átállás tervezett időpontja: 2020. december 15. A régi változat még ezután is jó darabig elérhető lesz. A fejlesztők rugalmas hozzáállásra törekednek, hogy ezzel is segítsék a fordításokat, szabályzatokat és alkalmazásprofilokat készítő közösségek munkáját, a régi Toolkitról való átállás előkészítését. Az 1. táblázat az RDA fejlődésének kronológiáját tartalmazza.

1. táblázat
RDA-kronológia³

dátum	fejlemény
2003-2009	az RDA fejlesztése: az eredeti elképzelés szerint elektronikus forrásként – a tartalom alapja: az Angol-Amerikai Katalogizálási Szabályzat (<i>Anglo-American Cataloguing Rules</i>) második kiadása (AACR2), az IFLA funkcionáliskövetelmény-modellek (FRBR, FRAD, FRASD)
2010	az RDA első kiadásának megjelenése – elektronikus forrásként (RDA Toolkit) és – nyomtatott kiadványként
2011–2017	éves frissítések az angol nyelvű verzióhoz a Toolkitben – negyedévente kiegészítő frissítések (pl. szerkesztési változtatások, korrekciók)
2011	RDA-szótárak publikálása az Open Metadata Registry-ben
2013	– új nyomtatott kiadás (frissült tartalommal) – az USA egyes könyvtárai elkezdik az RDA-t használni katalogizálási szabályzatként
2014	– elkészül és elindul az RDA Regiszter (https://www.rdaregistry.info) – az első RDA-fordítások (francia és német) publikálása
2016	az IFLA könyvtári referenciamodell nemzetközi revíziója – a három funkcionáliskövetelmény-modell konszolidációja és frissítése, az RDA új alapjának lefektetése

2016-jelenleg	az RDA Toolkit Újrastrukturálása és Újratervezése Projekt (3R Projekt) – a Toolkit struktúrájának fejlesztése – a katalogizáló felhasználói élmények javítása – az LRM-entitások és -szemlélet átültetése
2017	– az eredeti Toolkit-tartalom befagyasztása – az IFLA jóváhagyja és közzéteszi az LRM-et
2018. június	megjelenik az új Toolkit béta verziója – elérhető az aktuális előfizetőknek
2018. július	YouTube-csatorna (https://www.youtube.com/channel/UCd5pa3AoQlr17wESE9YHcnw) indítása az RDA-val és RDA Toolkittel kapcsolatos videók számára
2018. június – 2019. március	a beta Toolkit folyamatos revíziója – új tartalom és dizájnelemek
2019. április	a béta Toolkit angol változata belépett a stabilizációs szakaszba – új szakasz a 3R-en belül: több feladat hárul a régiókra/közösségekre – fejlesztik a Toolkit navigációját és funkcionalitását
2019. április-jelen	zajlanak a fordítások, eleinte az RDA-szótáraké – fordítóképzések a Trados fordítói rendszer használatának elsajátítására
2019. július-augusztus	angol nyelvű felkészítő webinárok – két sorozat: <i>Új fogalmak</i> és <i>Speciális témák</i>
2019. szeptember	a beta Toolkit frissítése – a szerkesztői változások követésének újraindítása
2020. december (terv)	– a beta Toolkit válik az RDA hivatalos változatává

Új kifejezések

Jóllehet az RDA bevezetése egy ideje terítéken van, és egyre több szakmai fórumon kerül előtérbe hazánkban is, egyelőre elég homályosak a bibliográfiai keretrendszer mibenlétével kapcsolatos elképzelések. A kód eloszlására készült el a gyakran feltett kérdések oldala (RDA FAQ)⁴, ami immár magyar nyelven is elérhető. Ez, egyben a hivatalos definíció alapján az RDA

„adatelemek, iránymutatások, előírások egy csomagja a könyvtári és kulturális örökségi források olyan metaadatainak létrehozására, amelyek a felhasználó-központú kapcsolattal alapú alkalmazások fejlesztése érdekében kialakított nemzetközi modellek szerint jól formáltnak tekinthetők.”

Az RDA Reference meghatározása ugyanott:

„Az RDA Reference az RDA Entitások, – elemek, valamint a kontrollált adatértékekre vonatkozó szótárkódolási sémák címkéit, definícióit és hatókörleírásait tartalmazza.”

Az értékszótárak, illetve – az új RDA-kiadás terminológiájával – szótárkódolási sémák között található egy „kakukktójás”, az *RDA Terms*, amely valójában egy fogalomtár. Talán nem volna túlzott elvárás, ha – szakmai konszenzusként – az RDA-val kapcsolatos magyar nyelvű szakirodalom esetén megkövetelnénk az itt felsorolt fogalmak ilyen értelmű használatát, ezáltal hozzájárulva az „egy nyelven beszélés” alapjainak megteremtéséhez. Az alábbi (2.) táblázat a betürendbe állított magyar nyelvű kifejezések sorrendjében közli az *RDA Terms* szótár fontosabb, e cikk, de általában az RDA megértéséhez is elengedhetetlen fogalmakat és azok definícióit.

2. táblázat
Fogalomtár (az RDA Terms szótárkódolási séma alapján⁵)

magyar fogalom	angol fogalom	meghatározás
adatelem	element	Egy RDA-entitás leírására szolgáló adott tulajdonság, jellemző, ismérv vagy kapcsolat.
adatforrás	source of information	Egy elem egy adatértékének egy forrása.
adatkészlet	dataset	Tényinformációk gyűjteménye strukturált formában.
alapelem	core	Annak jelzése, hogy egy RDA-elem, elemaltípus vagy részelem szükséges adott felhasználói feladat végrehajtásának támogatásához valamennyi ismérv és kapcsolat FRBR szerinti értékelése alapján.
alkalmazásprofil	application profile	Adott alkalmazásban használt metaadatok meghatározása.
átírási szabályzat	transcription standard	Egy mű, amely iránymutatásokat és előírásokat ad egy metaadatközlés értékének átírására.
előfordulás	instance	Egy entitás egy egyedüli vagy egyedi példája.
elsődleges kapcsolat	primary relationship	Egy mű, kifejezési forma, megjelenési forma vagy példány közötti kapcsolat, amely ezen entitások FRBR meghatározásaiból következik.
entitás	entity	A tárgyalási univerzum fizikai vagy fogalmi dolgainak elvont osztálya.
értéktartomány	range	Az RDA-entitás, amely egy kapcsolatelem értéke.
érvényességi kör	domain	Az RDA-entitás, amelyet egy elem leír.
fizikai egység	physical unit	Egy kézzelfogható megjelenési forma része.
forrásentitás	resource entity	Egy mű, kifejezési forma, megjelenési forma vagy példány.
használói feladat	user task	A forrásfelfedezés céljából szolgáltatást használó személy által elvégzett tevékenységek kategóriája.
hordozó	carrier	Az a fizikai médium, amelyen az adatokat, hangot, képeket és egyéb típusú tartalmat tárolják.
információforrás	information resource	Egy információt tartalmazó kézzelfogható vagy nem kézzelfogható objektum.
ismérv elem	attribute element	Egy elem, amely egy RDA-entitás inherens vagy külsőleg hozzáadott jellemzője.
kapcsolat	relationship	Egy meghatározott összefüggés két entitás között.
kapcsolatelem	relationship element	Egy elem, amely két RDA-entitást összekapcsol.
karakterlánc	string	Egységként kezelt jelek, szimbólumok, vagy jelek és szimbólumok kombinációja.

karakterlánc-kódolási séma	string encoding scheme	Karakterláncértékek egy halmaza és a kapcsolódó szabályok halmaza, amely a karakterláncok halmaza és egy elem értéke közötti megfelelést írja le.
leírás	description	Egy adathalmaz, amely egy RDA-entitást regisztrál és azonosít.
leírás írásrendszere	script of description	Egy írásrendszer, amelyet az RDA-entitás leírását létrehozó ágens használ.
leírás nyelve	language of description	Egy nyelv, amelyet az RDA-entitás leírását létrehozó ágens használ.
levélpár	double leaf	Egy levél, amely a megjelenési formához vagy a példányhoz képest kétszeres méretű, félbe van hajtva a külső vagy felső élénél, a hajtásnál nincs elvágva és a hajtáson belül nincs nyomtatás, és jellemzően a belső margónál kötik be.
levéltári forrás	archival resource	Dokumentum vagy dokumentumok, amely(ek)et egy ágens természetes módon hoz létre, gyarapít vagy használ ügyei intézése során, és amely(ek)et maradandó értékük miatt megőriznek.
logikai egység	logical unit	Egy nem kézzelfogható megjelenési forma egy összetevője.
magas szintű kapcsolat	high-level relationship	Egy nagyon tág kapcsolat két entitás között.
magyarázatos utaló	explanatory reference	Kidolgozott lásd vagy lásd még utaló, amely kifejti azokat a körülményeket, amelyek esetén a benne foglalt autorizált hozzáférési pontokat szükséges használni.
médium	media	Információ vagy művészi tartalom átadására szolgáló eszköz.
megállapodásos cím	conventional collective title	Olyan közös cím, amelyet azonos ágens kettő vagy több művét, vagy egy mű kettő vagy több részét tartalmazó összeállítás előnyben részesített címeiként használnak.
metaadatközlés	metadata statement	Egy metaadat, amely értéket rendel egy RDA-entitás egyedi előfordulását leíró RDA-elemhez.
metaadateleírás-halmaz	metadata description set	Egy vagy több metaadatközlés, amely leírja és összekapcsolja egy vagy több RDA-entitás egyedi előfordulásait.
referenzforrás	reference source	Forrás, amiből hiteles információ szerezhető.
szótárkódolási séma	vocabulary encoding scheme	Az adatelemek ellenőrzött értékeinek reprezentációit tartalmazó, nevesített strukturált lista.
tartalmi szabályzat	content standard	Egy mű, amely iránymutatásokat és előírásokat ad egy metaadatközlés értékének meghatározására.
valós világbeli objektum	real world object	Egy entitás egy előfordulása vagy egy szótárkódolási sémából származó kifejezés, amelyre egy nemzetközi forrásazonosító (International Resource Identifier, IRI) hivatkozik a forrásleíró keretrendszerben (Resource Description Framework, RDF).

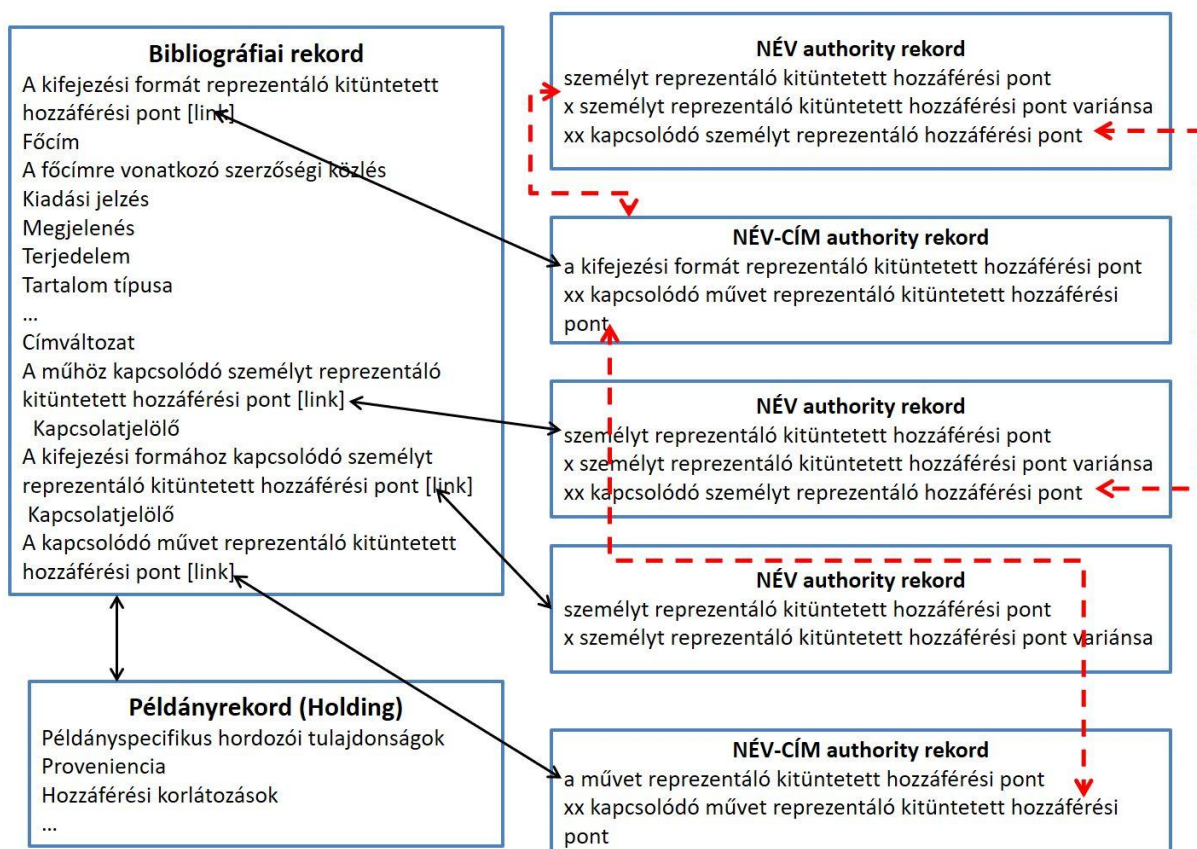
Átültetési forгатókönyvek

Az új kiadású, az IFLA-féle könyvtári referencia-modellhez⁶ igazított RDA bibliográfiai keretrendszer nyelvi átültetése önmagában kihívás. Mára a legtöbb implementáló nemzetközi szervezetben megérlelődött a felismerés, hogy a katalogizálók és egyéb érdeklődő munkatársak számára online elérhetővé tett, esetenként közvetlenül a katalogizáló modulokhoz illesztett⁷, az RDA Toolkit eszközön belül publikált szövegegyüttes jelentő része maga „natúr” formájában sokak számára nehezen lesz értelmezhető, ezért a többség elengedhetetlenül az „előre emésztett” változatokhoz: az RDA-alapon megfogalmazott nemzeti katalogizálási szabályzatokhoz fog folyamodni. (Ezeknek az RDA Toolkitbe való beillesztésére ugyancsak van lehetőség.) Nemzeti szabályzatokra ugyanakkor nemcsak az érthetőség előmozdítása okán van szükség, hanem a dolgok természetes rendje, hogy a – leírási opciókban gazdag – bibliográfiai keretrendszer mindössze kiindulási alpnak tekintjük, amikor az alkalmazási profilunkat, majd – utóbbi alapján – a saját nemzeti szabványunkat/ajánlásunkat megfogalmazzuk.

Hogy mit jelent az RDA implementálása az adatbázisok szintjén, erről még 2009-ben napvilágot látott egy dokumentum⁹, ezt most, 2020-ban az új fogalmak használatával és az új megközelítések mentén frissítették, voltaképp újrakreálták.

A 2009-es dokumentum kimondja, hogy az RDA-nak adatbázis-struktúráról függően eltérő implementálási létezhettek. Ezen a ponton csak azt a forгатókönyvet mutatjuk be röviden, amely arra az esetre vonatkozik, amikor az RDA-adatok a könyvtári alkalmazások által konvencionálisan használt adatbázis-struktúrában tárolódnak, vagyis bibliográfiai és authority rekordokban, illetve esetenként holding rekordokban is.

A leíró adatelemek tehát bibliográfiai rekordokban tárolódnak, illetve azokban az implementációkban, ahol a bibliográfiai állományok és authority állományok között kapcsolat áll fenn, a bibliográfiai rekord a leírt információforrás által tartalmazott műhöz kapcsolódó Személyek, Családok, Testületek stb. authority rekordjaihoz is tartalmaz kapcsolatokat (1. ábra). A hozzáférési pontok változatai és a hozzáférési pontok ellenőrzésére használt egyéb adatok az authority rekordokban találhatóak.



1. ábra Átültetési forгатókönyv (2009): összekapcsolt bibliográfiai és authority rekordok

Jóllehet az RDA-adatok – a 2009-es dokumentum állítása szerint – könnyedén illeszthetők bármelyik átültetési forgatókönyvhöz, lett légyen szó relációs vagy objektumorientált adatbázisokról vagy konvencionális könyvtári rendszerekről, és mindegyik átültetés esetén támogatják is az RDA számára megfogalmazott célokat, fontos megjegyezni, hogy az adatok tárolására és a köztük lévő kapcsolatok jelölésére alkalmazott adatstruktúráknak fontos kihatásai vannak az adatok létrehozásának és karbantartásának a hatékonyságára, valamint arra, hogy a felhasználók milyen könnyedén és hatékonyan férnek hozzá az adatokhoz, illetve képesek eligazodni az adatbázisban.

Ahogy fentebb jeleztük, a forgatókönyveket 2020-ban az új RDA Toolkit számára újrafogalmazták, és ez az anyag bekerült az RDA fejlesztését irányító bizottság (RDA Steering Committee) januári ülésének a jegyzőkönyvébe⁹, mint amit a későbbiekben a Toolkitben szeretnének közzétenni.

A munkaanyagban a forgatókönyvek ismertetését néhány fontos, az új kifejezésekkel operáló állítás-tétel előzi meg. Ilyenek például:

„Az RDA-adatok olyan metaadatok, amelyeket az RDA előírásai alapján, *RDA entitások* és *-elemek* rögzítésével hoztak létre.”

„Az RDA-adatok *metaadatléírás-halmazok*ként rögzített egy vagy több metaadatközlésből állnak.”

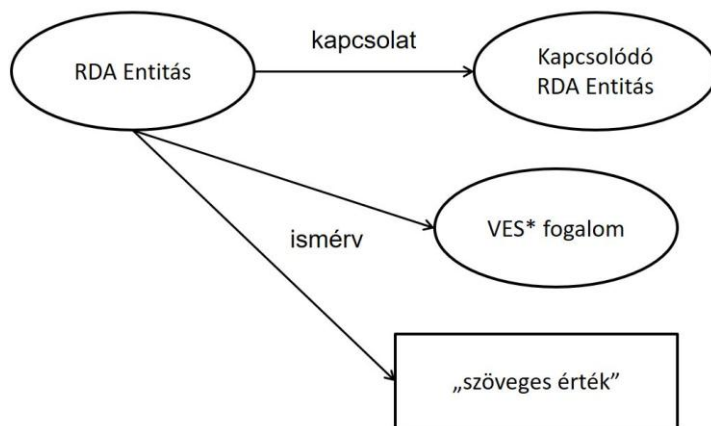
„Az *RDA entitások* és *elemek* megfelelnek az IFLA könyvtári referenciamodellnek, és a modell egy átfogó implementációját alkotják..”

A dokumentum kitér az interoperabilitás kérdésére, ami mind további RDA-adatokkal, mind nem-RDA-adatokkal elképzelhető. Fontos megjegyzés azonban az egyes forgatókönyvek közötti átjárás tekintetében, hogy az adatok csupán a részletesség elvesztésével használhatók újra egy új adatbázis-struktúrában, amennyiben az ábécé későbbi betűjével jelölt forgatókönyv szerinti átültetésről van szó: így például az 'A' *Forgatókönyv* alapján történt átültetésnek egy 'C' *Forgatókönyv* szerinti átültetés egyfajta lebutítása.

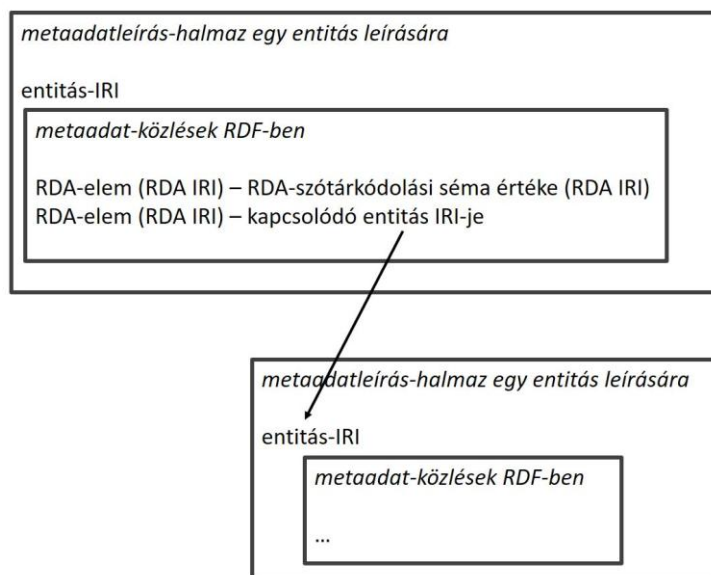
Nézzük az egyes forgatókönyveket!

'A' Forgatókönyv: Nyílt Kapcsolt Adatok (2. ábra)

Az első, leginkább korszerűnek, illetve előremutatónak tekinthető forgatókönyv a kapcsoltadat-technológiára alapoz. Az ennek megfelelő rendszerekben RDF-ben kifejezett metaadatléírásokkal találkozunk, amelyekhez az RDA Regiszterből származó IRI-eket használnak (3. ábra).



2. ábra 'A' Forgatókönyv (2020): Nyílt Kapcsolt Adatok (* vocabulary encoding scheme – szótárkódolási séma)

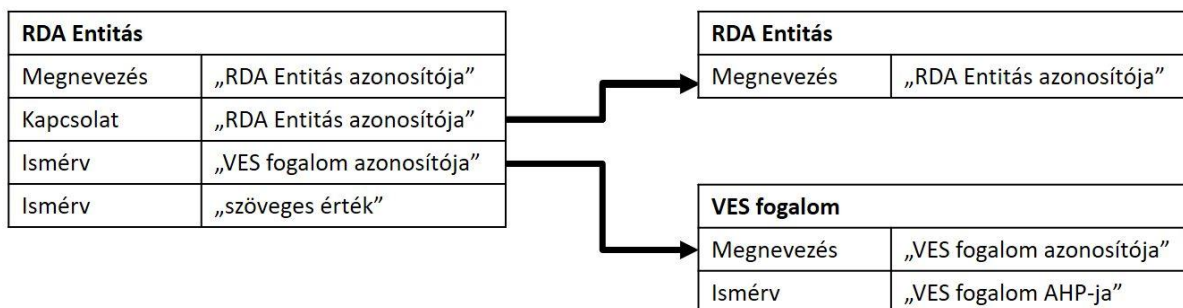


3. ábra Adatreprezentáció az 'A' Forgatókönyv szerint

Az egyes információforrásokra vonatkozó forrásentitás-leírásokat, valamint a kapcsolódó egyéb entítások leírásait különálló metaadatleírás-halmazokban rögzítik minden egyes entitás vonatkozásában. Egy entításra vonatkozó metaadatleírás-halmaz a kapcsolódó entitás IRI-jén keresztül kapcsolódik a kapcsolódó entításra

vonatkozó metaadatleírás-halmazhoz. Ha pedig egy értéket szótárkódolási sémából vesznek, az IRI-alapú rögzítési módot részesítik előnyben.

'B' Forgatókönyv: Relációs vagy objektumorientált adatok (4. ábra)



4. ábra 'B' Forgatókönyv (2020): Relációs vagy objektumorientált adatok
(Az AHP feloldása „autorizált hozzáférési pont”, a VES pedig a „szótárkódolási sémára” utal.)

Az 'A' Forgatókönyv szerinti átültetést támogató rendszerek még nem elterjedtek a könyvtári világban, a relációs vagy objektumorientált adatkezelésre épülő megoldások ezzel szemben nem idegenek a számunkra. A metaadatleírás-halmazok az entításoknak közvetlenül megfelelő strukturált adattáblák és az RDA Regiszterből vett elemeknek megfelelő adatoszlopok halmazában fejeződnek ki.

Akár magukról az információforrásokról van szó, akár az ezekhez kapcsolódó egyéb entításokról: a leírásokat különálló metaadatleírás-halmazokban rögzítik. A szótárkódolási sémából vett értékek esetében az azonosítóalapú rögzítési mód az előnyben részesített. Egy entításra vonatkozó metaadatleírás-halmaz és egy kapcsolódó entításra vonatkozó metaadatleírás-halmaz az adatbázisból vett elsődleges kulcson alapuló azonosítón keresztül kapcsolódik egymáshoz.

'C' Forгатókönyv: Bibliográfiai/authority adatok (5. ábra)

5. ábra 'C' Forгатókönyv (2020): Bibliográfiai/authority adatok
(Az AHP feloldása itt is „autorizált hozzáférési pont”.)

A ma könyvtárosához talán a bibliográfiai és authority adatokat alapul vevő megközelítés áll a legközelebb, hiszen az integrált könyvtári rendszerekben és egyelőre a könyvtári szolgáltatási platformokban is gyakran ez köszön vissza mint konvencionális szemléletmód. A kódolási séma ez esetben is olyan, hogy a metaadatleírás-halmazokat ki lehet fejezni az RDA Regiszterből vett elemeknek és az RDA-entitásoknak megfelelően.

Az egyes információforrásokra vonatkozó leírásokat egy integrált metaadatleírás-halmazban rögzítik, érte ezalatt azt, hogy a hagyományosan a kiadványra vonatkozó (*megjelenésforma*-) leírásban elegyednek a további magentításokra (*mű, kifejezési forma, példány*) vonatkozó elemek, vagyis az egyes forrásentitás-komponenseket nem azonosítják explicit módon.

Itt is jellemző, hogy az egyes információforrásokhoz kapcsolódó egyéb entitások (pl. *személy, testület* stb.) leírásait különálló metaadatleírás-halmazokban rögzítik minden egyes entitás vonatkozásában. A szótárkódolási sémából vett értékek esetén azonban a strukturált leírás rögzítési mód részesítendő előnyben. Egy entításra vonatkozó metaadatleírás-halmaz a kapcsolódó entitás hozzáférési pontján keresztül kapcsolódik a kapcsolódó entításra vonatkozó metaadatleírás-halmazhoz.

Az utolsó, leginkább a nyomtatott bibliográfiák világát idéző forгатókönyv hosszabb taglalásától itt eltekintünk. Elég annyi, hogy a metaadatleírás-halmazok ilyenkor egy olyan szerkezetben fejeződnek ki, amely az RDA Regiszterből vett entitásokat és elemeket meghatározó karakterlánc-kódolási sémákat, pontosabban azok egy halmaza

zát használja, vagyis az RDA-n alapuló szabályzat szerint épül fel. Jóllehet triviális, megjegyzendő, hogy az egy entításra vonatkozó metaadatleírás-halmazok ezúttal nem kapcsolódnak a kapcsolódó entításra vonatkozó metaadatleírás-halmazokhoz.

'D' Forгатókönyv: Lapos fájl/strukturálatlan adatállomány (6. ábra)

RDA Entitások kombinációja	
Kapcsolat	„szöveges érték”
Ismérv	„szöveges érték”

6. ábra 'D' Forгатókönyv (2020): Lapos fájl/strukturálatlan adatállomány

Alkalmazásprofilok

Az alkalmazásprofilokról *Ilácsa Szabina* írt hiánypótló tanulmányt¹⁰, amely fontos elméleti alapvetés – többek között – az RDA hazai implementálásához. Ezúttal az átültetési forгатókönyvek és az RDA-kompatibilitás kapcsán, röviden szólunk csak pár szót erről a témáról.

Az alkalmazásprofilok és a forгатókönyvek

Mindenekelőtt összegezzük a fenti forгатókönyveket az egyes adatkészletek közötti kapcsolat létrehozására használt értéktípus (3. táblázat, első oszlop) és a jellemző rögzítési mód¹¹ (3. táblázat, második oszlop) szerint, megjegyezve, hogy a laposfájlok esetén az egymással össze nem kapcsolt, bibliográfiai és nem-bibliográfiai entításokra vonatkozó adatkészletek *besorolási adatait*¹² adjuk meg.

3. táblázat

Forgatókönyvek összegzése főbb jellemzők szerint

Adatkészlet-kapcsolat	Rögzítési mód	Forgatókönyv	Példa
entitás neve/címe	strukturálatlan leírás	Laposfájl	Nyomtatott bibliográfia
entitás hozzáférési pontja	strukturált leírás	Bibliográfiai/Authority	MARC 21 katalógus
entitás azonosítója	azonosító	Relációs/Objektumorientált	MS Access adatbázis
entitás IRI-je	IRI	Nyílt kapcsolt adat	RDF-gráf

Megjegyzendő továbbá, hogy sok helyi alkalmazás hibridnek tekinthető, amennyiben különböző kapcsolódási módokat elegyítve kettő vagy több forgatókönyv is épít.

Ahogy a fogalomtárban (2. táblázat) olvasható, az alkalmazásprofil (angolul: *application profile*): „Adott alkalmazásban használt metaadatok meghatározása.” Egy alkalmazásprofil egy vagy több entitáson alapuló egy vagy több metaadatleírás-halmaz specifikálását jelenti. Ami az átültetési forgatókönyveket illeti, ezekkel kapcsolatban a profil több jellemzőt is meghatároz:

- mely entitások képezik a leírások tárgyát;
- az egyes entitások leírásaihoz milyen elemeket használjunk;
- egy adott elem esetén mely rögzítési módot részesítsük előnyben.

Az 'A' Forgatókönyv (Kapcsolt nyílt adatok) például az összes entitással számol, nem igényel megnevezés elemeket a nem-WEMI entitások esetén, és ahol lehetséges, az IRI rögzítési módot részesíti előnyben.

A forgatókönyvek határozzák meg a forrás- (vagy mag)entitások (WEMI) elemi metaadatleírás-halmazok szerinti kategóriákba osztását. A 'C' Forgatókönyv (Bibliográfiai/Authority adatok) például a

WEM-et (az I-vel együtt vagy anélkül) egyetlen leírás-halmazként kezeli. Meghatározhatják ugyan-csak egy forrásentitás minimumleírásának szükséges elemeit. A 'C' Forgatókönyv például használhat belső vagy rejtett azonosítókat megnevezés elemként a forrásentitások számára, és előnyben részesítheti a „megjelentetett mű”/„mű megjelenési formája” rövidebb út (shortcut) elemeket a kifejezési forma leírásának elhagyása érdekében.

A 4. táblázat mutatja az egyes átültetési forgatókönyvek alapvető alkalmazásprofil-jellemzőit.

Egy RDA alkalmazási profil jellemzően az RDA-adatok egyfajta átültetési forgatókönyvét támogatja:

Az 'A' Forgatókönyv (Nyílt Kapcsolt Adatok) esetén minden entitásnak külön profilja van, valamint IRI-alapú rögzítési módot kell meghatározni az entitások, a kapcsolati elemek és a szótárkódolási sémákhoz kapcsolódó elemek vonatkozásában.

A 'B' Forgatókönyv (relációs vagy objektumorientált adatok) esetén szintén külön profillal rendelkezik minden entitás, ugyanakkor az entitások és a kapcsolati elemek vonatkozásában azonosítóalapú rögzítési módot kell meghatározni.

4. táblázat

Forgatókönyvek összegzése főbb jellemzők szerint

Jellemző / Forgatókönyv	A	B	C	D
Kapcsolódóentitás-érték				
név/cím				I
hozzáférési pont			I	I
azonosító		I	I	
IRI	I			
Forrásentitások				
WEMI-kategorizálás			I	I
különálló WEMI	I	I		

A „jól ismert” 'C' Forгатókönyv (bibliográfiai/authority adatok) esetében a WEMI-elemek keverednek egy bibliográfiai profilon belül, az egyéb entitások (pl. *személy*) mindegyikéhez vagy némelyikéhez pedig külön authority profil tartozik. A bibliográfiai és authority leíráshalmazok autorizált hozzáférési pontokon keresztül kapcsolódnak.

A 'D' Forгатókönyv (lapos fájl/strukturálatlan adatállomány) esetén a WEMI- és Ágens-elemek egyetlen profilon belül keverednek, és nincs kapcsolat az egyes metaadatleírás-halmazok között.

Az alkalmazásprofilok funkciói

Egy alkalmazásprofil többféle funkciót is betölthet. A rendszertervezés több fontos pontján is érdemes számolni vele.

Lehet például az *inputformátum* alapja, meghatározva, milyen elemeket kell a beviteli űrlapnak tartalmaznia, illetve mik legyenek az egyes elemek megjelenítési címkéi. Továbbá: hogy nézzen ki az egyes elemekhez tartozó szótárkódolási sémák kikeresési táblája („look-up table”), szükség van-e egy strukturált leírás egy elemére vonatkozó interaktív szerkesztőfunkcióra, az elemre vonatkozó utasításokhoz vezető linkek feltüntetésére stb.

Az input- mellett az alkalmazási profil az *adatmegjelenítési formátumot* is definiálhatja: a megjelenítendő elemeket és címkéket, az adatok csoportosítását és elrendezését.

Lehet a profil a *minőségbiztosítási mechanizmus* alapja – választ adva arra, mennyiben felel meg egy metaadatleírás-halmaz egy alkalmazás szükségleteinek; avagy az *adatkinyerés* és – *integráció* – megmondhatja, mely adatokat kell kinyerni egy nagyobb leíráshalmazból egy adott alkalmazásban való felhasználás számára.

RDA-kompatibilitás

Amikor rendszereink RDA-kompatibilitását vizsgáljuk, metaadataink RDA-megfelelőségét vesszük górcső alá. A vizsgálódás szempontjainak és a megfelelés szintjeinek számba vételekor gyakran operálunk a *metaadatközlés* kulcsfogalmával, amely definíciója szerint (lásd 2. táblázat) „Egy metaadat, amely értéket rendel egy RDA-entitás egyedi előfordulását leíró RDA-elemhez.” A metaadatközlések *alany-állítmány-tárgy* szerkezetben, kapcsoltatad-tripletként formálhatók meg,

amely struktúra megfelel az RDA *entitás-elem-érték* szerkezetének.

Ahhoz, hogy az RDA-metaadatközlések koherens rendszerét építsük fel, az RDA-elemek használatára kell hagyatkoznunk. Az egyes metaadatközlések értékeit az RDA előírásainak és iránymutatásainak (konzekvens) alkalmazása határozza meg. Az értéként nem RDA Entitást váró, azaz nem '*RDA Entitás kapcsolódó entitása a következő:*' típusú elemek *ismérv jellegű elemek* (szemben a *kapcsolati elemekkel*).

Az RDA-alapú rendszerek között természetesen van átjárhatóság (interoperabilitás), ami az RDA Entitások és elemkészletek nyújtotta szemantikus koherenciára vezethető vissza.

A kompatibilitás vizsgálatokor nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy az RDA előírásokkal szolgál az egyes RDA Entitások minimumleírásainak követelményeire vonatkozóan, ami – többek között – az alábbiakat jelenti:

- minden entitásleírásnak rendelkeznie kell egy megnevezéssel, ami formáját tekintve lehet név vagy cím, hozzáférési pont, helyi azonosító;
- a *nomen* entitásokat illetően az RDA megköveteli, hogy legyen olyan metaadatközlés, amely a *nomen-karakterlánc* értékének rögzítésére szolgál;
- figyelembe veendő az RDA speciális iránymutatásai a forrás-típusú entitások (*Mű, Kifejezési Forma, Megjelenési Forma, Példány*) minimumleírásai vonatkozásában, így például
 - a forrásleírásoknak tartalmazniuk kell a megfelelő „elsődleges” kapcsolati elemeket, amelyek összekapcsolják az entitást az információforrást alkotó többi entitással;
 - az információforrás leírása során használt elsődleges kapcsolati elemeknek meg kell felelniük az LRM-ben megfogalmazott alapvető számissági megkövetéseknek.

A minimumleírásra vonatkozó iránymutatások az egyes entitások vonatkozásában az RDA Toolkitben megtalálhatók.

Direkt és indirekt megfelelés

Fontos továbbá különbséget tennünk aközött, hogy egy metaadatközlést vagy metaadatleírás-halmazt direkt vagy indirekt megfelelés jellemez. Metaadatközlés esetén direkt megfelelésről beszélünk, ha az alábbi feltételek közül mind teljesül:

- egy RDA Entitást, illetve annak egy előfordulását írja le;

- RDA-elemet használ.

Metaadatleírás-halmaz esetén a következőknek kell teljesülniük:

- a benne lévő minden egyes metaadatközlést direkt megfelelés jellemez;
- tartalmazza a leírandó entitások minimumleírásához szükséges metaadatközléseket.

Indirekt megfelelésről beszélhetünk egy metaadatközlés kapcsán, amikor az

- olyan entitást, illetve entitás-előfordulást ír le, amely egy RDA Entitásával azonos vagy annál szűkebb¹³ szemantikával rendelkezik;
- olyan elemet használ, amely egy RDA elemével azonos vagy annál szűkebb¹⁴ szemantikával rendelkezik.

Egy metaadatleírás-halmazt akkor jellemez indirekt megfelelés, ha

- a benne lévő minden egyes metaadatközlést indirekt megfelelés jellemez;
- tartalmazza a leírandó entitások minimumleírásához szükséges metaadatközléseket.

A megfelelés szintjei

Az RDA-adatokat kezelő rendszerek jellemzően nem homogének, hanem – az RDA fejlesztői szándékának nem ellent mondva – támogatják az RDA-alapú adatok együttműködését nem-RDA-alapú forrásokból származó metaadatokkal. Hogy ez az együttműködés (interoperabilitás) milyen szinten valósul meg, a metaadatközlések szemantikájának függvénye. Így például az LRM-alapú források magasabb szinten fognak együttműködni, mint az alapvetően inkompatibilis fogalmi modelleken alapuló.

Várható tehát, hogy az RDA-alapú metaadatközlések és leírás-halmazok egy alkalmazáson belül több olyan metaadattal is elegyednek, amely részben vagy egyáltalán nem RDA-kompatibilis. Az RDA fejlesztői felállították a metaadat-csomagok egy minimum kategorizálását az RDA-nak való megfelelés szempontjából:

1. *teljes mértékben kompatibilis*: a csomag egy RDA-alapú metaadatleírás-halmaz, amely megfelel a minimum leírás követelményeinek;
2. *részben kompatibilis*: a csomag egy vagy több RDA-alapú metaadatleírás-halmazt tartalmaz, amely(ek) megfelel(nek) a minimum leírás követelményeinek, valamint legalább egy olyan leírás-halmazt, amely nem RDA-kompatibilis;

3. *inkompatibilis*: a csomag nem tartalmaz olyan RDA-alapú metaadatleírás-halmazt, amely megfelel a minimum leírás követelményeinek, ugyanakkor tartalmazhat RDA-alapú metaadatközléseket.

A megfelelés szintjének megállapítására a következő eljárás ajánlott:

- I. a metaadatokat metaadatközlés-halmaz formájában rendezzük, követve az alany-állítmány-tárgy szintaxist;
- II. az egyes metaadatközlések vonatkozásában meghatározzuk, hogy direkt vagy indirekt megfelelésről van-e szó, magyarul: áll-e a két feltétel, hogy (1.) egy RDA Entitást, illetve annak egy előfordulását írja le, valamint (2.) RDA-elemet használ;
- III. meghatározzuk, létezik-e a metaadatleírás-halmaznak olyan rész-halmaz, amely tartalmazza a minimál leírási követelményeknek megfelelő metaadatközléseket minden leírt entitás vonatkozásában, betartva a számsági korlátozásokat.

Nem mindig szükséges a teljes metaadat-csomag vagy leírás-halmaz megvizsgálása a megfelelési szint meghatározásához.

Az RDA Toolkit bevezető fejezetei („Toolkit guidance”) egyelőre nem térnek ki a megfelelés témájára, van ugyanakkor egy olyan elképzelés, hogy egy fejezet részletezné az adatmegfelelés (adatkompatibilitás) kérdését a metaadatközlések, illetve a metaadatleírás-halmazok szintjén.

Egy metaadatközlés ennek alapján akkor RDA-kompatibilis, ha az alábbi feltételek közül mind teljesül:

- a közlés jól-formált;
- a közlés egy RDA Entitás egy előfordulását írja le;
- a közlés az entitáshoz kiutalt RDA-elem értékét rögzíti;
- a közlés olyan értéket rögzít, amely kompatibilis az RDA előírásaival és iránymutatásaival.

Jól-formált RDA-metaadatközlésnek tekinthetünk egy alany-állítmány-tárgy szintaxisban megfogalmazott közlést, ahol az alany a leírt entitásnak felel meg, az állítmány a rögzítésre kerülő jellemzőnek, és a tárgy a jellemző rögzített értékének.

Létezik egyfajta „burkolt” kompatibilitás is: egy RDA Entitás entitás-altípusát leíró metaadatközlés esetén, mivel egy entitás-altípusról szóló közlés egyben egy entitás-szupertípusról szóló közlés is,

valamint egy RDA-elem elem-altípus értékét rögzítő metaadatközlés esetén, mivel egy elem-altípus értéke egyben az elem-szupertípus értéke is.

Egy metaadatléírás-halmaz akkor RDA-kompatibilis, ha az alábbi feltételek közül teljesül mindegyik:

- a halmaz minden metaadatközlése RDA-kompatibilis;
- az egyes leírt entitások metaadatléírás-halmazai rendelkeznek az közlések egy olyan részhalmazával, amely kielégíti az entitás minimumleírásának követelményeit.

Az RDA-entitások leírásának minimumkövetelményeire vonatkozó részletes meghatározások az RDA Toolkit béta kiadásán belül az adott entitásra vonatkozó előírások között, az egy forrásentitás leírásának minimumkövetelményeire vonatkozó iránymutatások és részletes meghatározások a *Forrásentitás minimumleírása*¹⁵ (*Minimum description of a resource entity*) fejezetben található.

Befejezés

A fentiekben mindenekelőtt az RDA-kompatibilitás megállapításához szeretnénk volna támpontokat nyújtani a kérdéssel foglalkozóknak. Nem érintettük ugyanakkor – például – az adatmegjelenítés kérdését, már csak azért sem, mert ezen a téren jó nagy a kód és bizonytalanság. Hogyan láttassuk katalógusadatainkat a discovery rendszerekben? Élünk-e a duális adatpublikálás (RDA+schema.org?) lehetőségével? Ragaszkodjunk-e, és még meddig az ISBD- vagy MARC-alapú nézetekhez? Mindezen kérdések körbejárása további tanulmány(oka)t, illetve kutakodást igényel.

Jegyzetek

- <http://www.oszk.hu/rda-hu-munkacsoport>
- DUNSIRE, Gordon: RDA conformance. Discussion paper for RSC (2020). Elektronikusan elérhető: <http://www.rda-rsc.org/sites/all/files/RDA%20conformance%20proposal.pdf> (Megtek.: 2020. augusztus 10.)
- A táblázat alapjául szolgáló kronológia forrása: GLENNAN, Kathy: RDA Beta Toolkit: present and future (2019). Elektronikusan elérhető: <http://www.rda-rsc.org/sites/all/files/GleNNan%20RDA%20Beta%20Toolkit%20Present%20and%20Future.pdf> (Megtek.: 2020. július 20.)
- <http://www.rda-rsc.org/node/641> (Megtek.: 2020. augusztus 12.)
- <https://www.rdaregistry.info/termList/RDATerms/> (Megtek.: 2020. augusztus 12.)
- <https://www.ifla.org/publications/node/11412> (Megtek.: 2020. augusztus 12.)
- Jó példa erre a – jelenleg leginkább oktatási célból alkalmazott – RIMMF4 (RDA in Many Metadata Formats 4) szoftver, amelyet a jövő katalogizálási moduljai prototípusának is tekintenek. Bővebben: <https://www.marcofquality.com/wiki/rimmf4/doku.php?id=start> (Megtek.: 2020. július 20.)
- RDA Implementation Scenarios (2009). Elektronikusan elérhető: <http://www.rda-rsc.org/archivedsite/docs/5editor2rev.pdf> (Megtek.: 2020. július 20.)
- <http://www.rda-rsc.org/sites/all/files/Minutes%20Public%20January%202020%20meeting.pdf> (Megtek.: 2020. augusztus 10.)
- ILÁCSA Szabina: Alkalmazásprofilok készítése RDA-hoz: Kísérleti projekt alkalmazásprofilok módszertanának kidolgozásához, Tudományos és Műszaki tájékoztatás, 2020. (Megjelenés alatt.)
- A rögzítési módokról bővebben: DANCS Sz.: „RDA reborn” – a könyvtári referenciamodell és az átalakuló RDA – 2. rész: A 3R projekt, avagy az RDA megújulása, Tudományos és Műszaki tájékoztatás, 65(4). 2018. pp. 228-237.
- A *besorolási adat* kifejezés használata ebben a kontextusban helyénvaló.
- A nem-RDA Entitásnak a megfelelő RDA Entitás entitás-altípusának vagy alosztályának kell lennie. Például egy Gyermek vagy Felnőtt entitás leírása megfelelőnek tekinthető, ha a Gyermeket vagy Felnőttet megfeleltetjük („összemappoljuk”) az RDA Személy entitással mint entitás-altípust vagy alosztályt.
- A nem-RDA elemnek a megfelelő RDA elem altípusának vagy altulajdonságának kell lennie. Például egy Személy (vagy annak altípusa) leírása, amely az 'oktatási helye a következő' elemet használja, megfelelő lehet, ha az elemet megfeleltetjük („összemappoljuk”) a 'személlyel kapcsolatos helye a következő:' elemmel mint altípust vagy altulajdonságot.
- RDA Toolkit (beta). Minimum description of a resource entity. Elektronikusan elérhető: https://beta.rdatoolkit.org/en-US_ala-f4fb013b-b64e-37b1-902c-561d27b1e832 (Megtek.: 2020. augusztus 10.)

Beérkezett: 2020. 08. 14-én.



Dancs Szabolcs

irodavezető – OSZK Könyvtári Szabványosítási Iroda, szakmai konzulens – PIM Digitális Bölcsészeti Központ. E-mail: dancs.szabolcs@oszk.hu